

VOJSKA I POLITIKA U REPUBLICI TURSKOJ

Dino Mujadžević

UDK 956.0"19":355.015-355.1
321.64(560):329.17(560)

Studentski rad
Primljeno: 22.10.1998.
prihvaćeno: 2.11.1998.

Sažetak

Modernizacija osmanske vojske u doba propadanja Carstva početkom 20. stoljeća oblikuje vojsku kao voditelja pokreta vesternizacije i jedini oslonac nacije u kriznom trenutku što se potvrđuje ključnom ulogom časnika u predvođenju rata za neovisnost. Jednostranački Atatürkov sustav 20-ih i 30-ih, potpuno podređuje sebi vojsku i izlaže je daljnjoj ideologizaciji "kemalizmom". Višestranačje, uspostavljeno 1946., dovodi na vlast političare udaljene od službenog "kemalizma" koji ostaje i dalje ideologija vojske. Nestanak primata "kemalizma" kao i nestabilne prilike na turskoj političkoj sceni povod su vojnom vrhu za tri vojne intervencije, 1960., 1971. i 1980., u politički život i privremeno uklanjanje civilnih političara s vlasti.

Ključne riječi: Republika Turska, Osmansko Carstvo, kemalizam, mladoturci, civilno-vojni odnosi

Duhovna klima u vojsci uoči osnivanja Republike Turske

Reformska politika osmanskih sultana, koja započinje od kraja 18. i traje gotovo cijelo 19. stoljeće, ponajviše se koncentrira upravo na reformu vojske. Prioritet je bio profesionalizacija i modernizacija vojske koja je bila nedisciplinirana, neefikasna i pod kontrolom lokalnih moćnika. *Nizamý Cedit* Mahmuda II. s kraja 18. stoljeća, prvi reformski projekt, bio je zapravo projekt stvaranja moderno naoružane postrojbe pod sultanovom kontrolom. Smatralo se da će snažna europeizirana vojska moći očuvati Carstvo, dok se reformi ostalih dijelova društva posvećivalo manje pažnje, dijelom zbog urgentnosti vojnih problema, dijelom što za druge reformske projekte nije bilo sredstava. Reforma pravnog sustava i upravnog ustrojstva zemlje, *Tanzimat*, uspijeva tek prividno približiti Osmansko Carstvo Zapadu (primjerice, stanovnici Carstva svih vjera, barem u teoriji, bili su prvi put jednaki pred zakonom, te se tako najavljuje uvođenje opće vojne obveze). Dugogodišnja parcijalna reformska politika, uz pomoć stranih zajmova i plaćenih instruktora, učinila je vojsku najmodernijim, najobrazovanim i najfunkcionalnijim segmentom osmanskog društva. Prve škole (od kraja 18. stoljeća) i veleučilišta (prvo je osnovano 1840. godine) zapadnog tipa bile su vojne ustanove. Osmansko Carstvo nije istovremeno započelo industrijalizaciju (ona započinje tek sredinom 20. stoljeća) te je vojska bila naoružana uvezenim, posebno njemačkim,

oružjem i tako postala ovisna o stranim isporukama i instrukcijama. To je ubrzo dovelo do širenja ne samo zapadnih ideja nego i utjecaja nekih zapadnih sila na časnički kadar jednako kao i na sultanov dvor. Upravo će snažno germanofilstvo velikog dijela mladoturaka skupo stajati Osmansko Carstvo – opredjeljivanjem za Njemačku u Prvome svjetskom ratu.

Dok je sve profesionalnija osmanska vojska¹ mogla više-manje uspješno služiti sultanov apsolutizam gušeći unutrašnje pobune i na silu provoditi reforme "odozgo" (primjerice, u Bosni i Hercegovini 1850-ih), ona je svojim elitnim i zaštitničkim položajem u društvu, kao i posjedovanjem informacija sa Zapada, nosila klicu propasti vlasti sultana. Od sedamdesetih godina 19. stoljeća do 1908. godine, na vlasti je sultan Abdülhamid II. čiji se režim, podredivši svojoj vlasti već duže vrijeme politički samostalnu instituciju velikog vezira (*sadrizam*), pokušava obračunati sa svakim osporavateljem sultanovog autoriteta i izvan dvora. Time su na udaru među prvima bili i zagovaratelji ustavne monarhije; mnogi od njih bili su časnici. U vojnim učilištima stvaraju se oporbeni krugovi nezadovoljni politikom sultana koji je pristao na modernizaciju vojske, komunikacija i infrastruktura, ali je zemlju prepuštao utjecaju stranih vjerovnika², nije dopuštao parlamentarizam ni ograničavanje sultanove vlasti. Studenti Vojnomedicinske akademije u Istanbulu, dobro upoznati s idejom nacionalnog buđenja i parlamentarizma po uzoru na Zapad, osnovali su 1889. godine tajnu oporbenu organizaciju, kasnije prozvanu "Jedinstvo i napredak" (*İttihat ve Terakki*) koja je, šireći se izvan prijestolnice, brzo okupljala i pripadnike vojne i civilne inteligencije. Prema imenu emigracijskog časopisa *Mlada Turska*, ovi kritičari sultanove samovlade iz redova civila ili vojske nazivaju se mladoturci. Ovaj se pokret, posebno poslije progona opozicije 1895. godine, u emigraciji izdiferencirao u liberalnu struju koja je zagovarala apstraktni osmanski identitet svih stanovnika Carstva i suradnju s inozemnim liberalima, te u nacionalističku struju, brojniju od prve i čvrsto ukorijenjenu u vojsci, koja je zagovarala turski nacionalizam i turcifikaciju, zalažući se za uklanjanje utjecaja stranaca i za politiku čvrste ruke i centralizma.

Promatrajući polagano nestajanje Osmanskog Carstva, časnički kadar, kao pripadnik jedine moderne, dovoljno snažne i jedinstvene organizacije u državi, pojavljuje se u ulozi predvodnika pokreta spašavanja države i nacije reformom koja bi, smanjujući vlast sultana, donijela ustavnu monarhiju i uspostavila parlament; isključivom nacionalističkom politikom ujedno bi se turcificiralo ne-Turke (Arape, Grke i Armenice) koji su, zahvaćeni svojim nacionalnim pokretima, prijetili integritetu države. Politikom sekularizacije uklonio bi se šerijat – vjerski zakon – i ulema – islamski kler, temelj samovlade sultana³. Nositelji sultanske vlasti, prožeti konzervativnim duhom i odgojeni u izolaciji, nisu mogli odmah zamijetiti promjenu u mentalitetu časnika niti spriječiti da ti mladići sa znanjem stranih jezika dođu u doticaj s idejama parlamentarizma, nacionalizma i sekularizma, idejama koje su odgovarale njihovom duhovnom habitusu

¹ Lokalne moćnike i nasljedne zapovjednike u drugoj polovici 19. stoljeća zamjenjuju školovani časnici koji upravljaju vojskom popunjavanom služenjem redovnog vojnog roka i dijelom dobrovoljnim plaćenim profesionalcima.

² Osmansko Carstvo u tom razdoblju predstavlja veliko tržište gotove zapadne industrijske robe.

³ Sultan je i halifa - vrhovni islamski vjerski poglavar čiji se neprikosnoveni autoritet upravo temelji na vjerskom zakonu.

uobličenom na učenju zapadnih znanosti (matematike, fizike) često podučavanim i od strane europskih nastavnika koji su gostovali na osmanskim vojnim školama. Živa vojna tradicija, svijest o vlastitoj misiji usred katastrofe Carstva i kolanje naprednih ideja, potakle su pripadnike mladoturskog pokreta na dugogodišnju ilegalnu i emigrantsku borbu protiv sultanovog apsolutizma. Borba počinje 1880. i traje sve do 1908. godine kada rezultira vojnim prevratom kojim je na vlast došao mladoturski tajni vojni odbor "Jedinstvo i napredak". Upravo su jedinstvo, organiziranost (tajnost osigurana kodeksom časti i brze komunikacije – (pomoću telegrafa) te efikasnost odnijeli laku pobjedu nad neefikasnom sultanovom vladom i neorganiziranim vjerskim konzervativcima koji nisu mogli ugušiti pobunu europeizirane vojske Osmanskog Carstva. Uvedena je parlamentarna monarhija pod mladoturskom dominacijom. Nakon pokušaja restauracije Abdülhamidovog apsolutizma 1909. godine, jedinice vjerne "Jedinstvu i napretku" napale su Istanbul te, uhapsivši starog monarha, proglasile njegovog brata Rešata za sultana. Uloge sultana, parlamenta⁴ i vlade u procesu upravljanja državom za vrijeme vlasti mladoturaka su marginalizirane, posebice u vrijeme Prvog balkanskog rata. Tada, u doba gotovo potpunog nestanka europskog dijela Osmanskog Imperija i neuspjele vanjske politike mladoturaka, u sukobu unutar "Jedinstva i napretka" pobjeđuje grupa u Njemačkoj izobraženih časnika koja državnim udarom 1913. dolazi na vlast. Njihovi lideri, Enver, Talat i Cemal ukidaju ustav i vladaju kao trijumvirat. Njihova politika imala je za cilj da se Osmanska Carevina reformira pravno i ekonomski po uzoru na Njemačku i njezine autoritarne strukture. Mladoturci, posebno trijumvirat koji vlada u periodu 1913.-1918. godine, pokušavaju se osloboditi dugova i ovisnosti o stranim silama; paradoks je da se pritom koriste pomoći novog vjerovnika Njemačke koja, za razliku od Rusije, Francuske i Velike Britanije do tada nije teritorijalno ugrožavala Osmanlije. Nacionalistička ideologija ovog militarističkog režima (vojni zapovjednici ujedno dominiraju civilnim dijelom politike) ogledala se u inzistiranju na uvođenju turskoga kao službenog jezika i u arapske pokrajine, te u uskraćivanju prava na političko organiziranje svim ne-Turcima. Postupno, kao plod zapadnog utjecaja⁵, javljaju se ekstremne nacionalističke i panturske ideje. Ulazak u Prvi svjetski rat na strani Centralnih sila podstiče planove odvajanja dijelova Ruskog Carstva naseljenih turkijskim narodima i obračun s Armencima i Grcima, rušiteljima integriteta Carstva. Trijumvirat planira stvaranje Turana, panturske države od Kine do Jadranskog mora. Takve megalomanske ideje gube smisao katastrofalnim vojnim porazom u Prvome svjetskom ratu. To konačno omogućava reformistima u vojsci da raskinu s osmanskom tradicijom i u novim uvjetima, isključivo na osnovu modernih ideologija, ostvare tursku nacionalnu državu čiji su samopostavljeni zaštitnici oni i dalje ostali.

Počeci Republike Turske

U trenutku sklapanja primirja između Osmanskog Carstva i sila Antante, 30. 10. 1918. godine, poraženo Osmansko Carstvo raspolagalo je s 560.000 vojnika raspoređenih od Palestine i Iraka sve do Kavkaza. Nakon boljševičke revolucije u Rusiji 1917. godine, osmanske snage napredovale su na kavkaskom frontu, budući da je Rusija

⁴ Parlament je uspostavljen 1908. godine kad je donesen i Ustav.

⁵ Zapadna filologija naglašava srodnost maloazijskih Turaka i srednjoazijskih turkijskih naroda, a pozitivizam narušava ideju teokratskog Osmanskog Carstva.

napustila rat na strani Antante. Osmanlije u svom napredovanju nisu nailazili na otpor. U Mudrosu su primirje dočekali spremni za borbu. Na sirijskom i iračkom bojištu gdje su osmanske snage pretrpjele teške poraze, stanje je bilo potpuno drukčije. Sile pobjednice, V. Britanija, Francuska, Italija i Grčka, napravile su, još prije kraja rata, plan podjele Osmanskog Carstva. Njihov plan bio je olakšan bijegom mladoturskih vođa u inozemstvo i ponovnim jačanjem moći sultanovog dvora u Istanbulu koji je bio spreman surađivati sa silama pobjednicama. Ipak, u razdoblju od 1918. do 1922. godine, sultanova vlada se morala suočiti s tada još jakim mladoturcima u državnom aparatu, posebice u sustavu komunikacija, i u vojsci. Oni su, sukladno svojim idealima, očekivali poziv na daljnji otpor protiv uništenja države te su pružali otpor kolaboraciji sa stranim silama. U razdoblju 1919.-1920. godine, sile pobjednice i Armenija planiraju i započinju okupaciju tjesnaca (Bospor i Dardaneli), južnih i zapadnih dijelova zemlje, što je 1920. godine potvrđeno mirovnim ugovorom iz Sevresa koji je za Tursku bio iznimno nepovoljan. Prema planu pobjednika, predviđeno je stvaranje nezavisne grčke republike na crnomorskoj obali kao i uvećana Armenija te autonomni Kurdistan; tek su dijelovi središnje i istočne Anadolije, trebali biti prepušteni Turcima. Turska se našla u situaciji vojnog poraza, humanitarne katastrofe, ponovnog uspona pristalica sultanove vlasti i neskrivenih pretenzija velikih sila na matični turski teritorij.⁶ Tada se pod vodstvom Mustafe Kemal-paše okuplja grupa mladoturskih časnika koji nisu pripadali porazom kompromitiranoj grupi "Jedinstvo i napredak". Oko ove skupine okupljaju se i viđeniji civili, pristalice nacionalnog i reformskog otpora. Oni su, u razdoblju od 1919. do 1922. godine uspjeli:

a) zaustaviti i poraziti strane okupatore mobiliziravši do tada netaknute istočno-anadolijske postrojbe; te

b) stvoriti paralelnu državnu strukturu s parlamentom i vladom, neovisno od sultanove istanbulske vlade; to će postati temeljem republike, proglašene 1923. godine.

Između raznih gerilskih skupina i oružanih bandi koje rade neovisno o centralnoj vlasti, pojavljuju se mladoturski časnici istočnoanadolijskih postrojbi kao inicijatori otpora stranim silama i stvoritelji vlasti neovisne o Istanbulu. Organizator nekoliko kongresa koji su služili kao okupljališta lokalnih moćnika, vjerskih uglednika i inteligencije pod okriljem pobunjene vojske, bio je istaknuti general iz Prvoga svjetskog rata Mustafa Kemal-paša⁷ koji se nije, kao časnici iz trijumvirata, kompromitirao lošim vođenjem rata i ratnim zločinima. Porazivši u iscrpljujućim borbama 1920.-1922. godine Grčku, u to vrijeme za tursku naciju najopasnijeg protivnika, časnička grupa oko Mustafe Kemal-paše učvršćuje se na vlasti i napuštajući vojne dužnosti postaje civilnom elitom društva. Mirovnim ugovorom u Lausannei 1923., Republika Turska priznata je kao neovisna država u današnjim granicama. Neovisnost i skorašnji prekid s državnom i kulturno-vjerskom tradicijom Osmanskog Carstva kraj su mladoturskog pokreta i početak "kemalizma" (poznat i kao *atatürkçülük*), ideologije s glavnim uporištem u časničkom kadru.

⁶ Izmir i zaleđe zauzimaju Grci, Talijani jugoistočnu Anadoliju, Francuzi i Britanci Bospor i Dardanele.

⁷ Mustafa Kemal-paša je kasnije, prilikom uvođenja prezimena, dobio prezime Atatürk – otac Turaka.

Atatürkovi principi

Novi predsjednik Republike Mustafa Kemal Atatürk i grupa oko njega (pretežno časnici, primjerice dugogodišnji predsjednik vlade i naredni predsjednik Republike, İsmet İnönü) bili su pristalice nacionalističke i sekularne ideologije njegovane u časničkim krugovima nekadašnje osmanske vojske, sada prerasle u Oružane snage Republike Turske (*Türk Silah Kuvvetleri*). Nova vojska, izgrađena u teškim uvjetima, bila je prekaljena ratnim iskustvima i priznata Ustavom kao zaštitnica i reformator nacije. Nakon čistki vojnog kadra i dugogodišnje indoktrinacije principima "kemalizma"⁸ zaštita nacije izjednačena je kod većine zapovjedničkog kadra s zaštitom ideja i ličnosti samog Atatürka i stranke koju je on osnovao, Narodne republikanske stranke (*Cumhuriyet Halk Fırkası*, u daljnjem tekstu NRS). Upravo vjernost ideji "kemalizma" i veza s "kemalističkim" političkim skupinama ponukat će poslije vojsku na niz intervencija u civilnu sferu odlučivanja, onda kada ta sfera za vojsku postane premalo "kemalistička".

Vojska u jednostranačkom sustavu

Vojni vrh iz rata za neovisnost 1919.-1922. godine, sada na kormilu nove Republike, očito svjestan mogućnosti da bi vojska ponovno mogla odigrati pretorijansku ulogu i zbaciti još jednom vlast, odlučio se osigurati od nekontroliranih ispada vojske nizom mjera i ukloniti svaku opoziciju u upravnom aparatu i parlamentu. Budući da je jedina realna opasnost po režim mogla doći samo iz vojske, posebno su na udaru bili političari protivni Atatürku, a koji su imali uloge ili veze u vojsci. Kako je Atatürkov režim došao na vlast iz vojske i uz njezinu pomoć, od početka je imao njezinu većinsku podršku i lojalnost predsjedniku, a u njezinim redovima opozicija je bila marginalna. Iskoristivši navodnu umiješanost pojedinih generala u pokušaj atentata iz 1924. godine, režim je iznuodio ostavke na vojne dužnosti Kazima Karabekira i Ali Fuada Cebesoya, ranije prvih suradnika Atatürka, no tada, s njihovim rastućim utjecajem u vojsci, sve opasnijih suparnika. Sljedeće, 1925. godine, jedina opozicijska stranka, Napredna republikanska stranka, koja je okupljala grupu generala i visokih časnika neprijateljski nastrojenih prema samovladi, bila je zabranjena povodom događaja u svezi s gušenjem kurdske pobune. Napeta situacija u zemlji iskorištena je za uvođenje zakona o zabrani bilo kakve političke opozicije (jednostranački sustav trajat će do 1945. godine). Travnja 1926. godine, još je jedan navodni atentat na Atatürka iskorišten kao povod za hapšenje i suđenje nekolicini desetina nekadašnjih pripadnika Napredne republikanske stranke i organizacije "Jedinstvo i napredak". Bili su to redom aktivni i umirovljeni časnici ili pak s vojnim krugovima povezani ljudi. Proglašeni su suučesnicima u zavjeri te je izrečeno ukupno 14 smrtnih presuda. Režim se nije ograničio samo na otvoreno uklanjanje časnika koji bi ga mogli ukloniti s vlasti, nego je preventivnim mjerama, ustavnim i zakonskim odredbama, institucionalizirao udaljšavanje oružanih snaga od političke borbe i civilnih poslova. Prema Ustavu iz 1924. godine, nitko nije mogao istovremeno biti zastupnik u Skupštini i vojni dužnosnik (još 1920. godine 15 posto zastupnika u parlamentu sačinjavali su časnici). Vojni kazneni zakonik je pak izričito zabranjivao miješanje vojnika u politiku itd.

⁸ Politički program Mustafa Kemal-paše s ciljem stvaranja etnički homogene, jake i europeizirane Turske, temeljen na šest principa – republikanstvo, revolucionarstvo, laicizam, etatizam, nacionalizam i populizam.

Pod vladavinom Narodne republikanske stranke (1926. -1945. godine) vojska je pod kontrolom režima i bez sklonosti da izlazi izvan svojih profesionalnih granica. No umjesto potpune profesionalizacije, Oružane snage Republike Turske su bile konstantno indoktrinirane ideologijom vladajuće stranke. U vojsci se posebno isticala turska ratnička tradicija, ideja da u Turskoj žive isključivo Turci, kao i kult Atatürkove ličnosti (primjer je obvezatna nastava "Turske revolucije" i sličnih predmeta u vojnim školama). Takvu ideologiju vojska je lako prihvatila zbog identičnosti s prijašnjim mladoturskim idejama, čvrsto utkanim u mentalitet generacija časnika koji su svoj odgoj stekli još u vrijeme Osmanskog Carstva. Vojna sklonost tradiciji i državotvornim idejama konzervirala je "kemalizam" duboko u mentalitetu časničkog kadra i osigurala mu dugi vijek trajanja.

Vojska u višestranačkom sustavu

Poslije Drugoga svjetskog rata, uvedeno višestranačje stavilo je Oružane snage Republike Turske pred teške probleme. Od 1950. do 1960. godine na vlasti se nalazila Demokratska stranka (*Demokrat Partisi*, DS) koja je, ne dirajući u osnovne tabue "kemalizma", vodila politiku koja nije naišla na odobravanje vojnih krugova. Liberalizacija odnosa države spram religije u Turskoj, ukidanje etatizma u gospodarstvu, rastuća korupcija političara (krajem pedesetih raste ekonomska kriza koju DS pokušava riješiti stranim zajmovima) i nebriga vlade oko modernizacije i opremanja vojske uzrokovana upravo nepovjerenjem u vojsku koja je bila vezana za stari režim, uzrokovali su rastuće neprijateljstvo vrhova vojske prema vlasti DS. Vojska je smatrala da je DS, napustivši "kemalističke ideale", dovela zemlju u opasnu situaciju. U pedesetim godinama vojska je bila izgrađena institucija sa svojim posebnim mentalitetom i subkulturom. Jaka oporba u Parlamentu i javnosti kao i stabilnost i jedinstvo vojnih redova nisu dopuštali da DS pokori vojsku. Atatürk je uspio izgraditi vojsku pod svojom kontrolom budući da je modernu tursku vojsku utemeljio u izuzetno kritičnom trenutku i temeljem vlastitih dugogodišnjih vojnih iskustava. No DS više nije mogla graditi vojsku, nego ju je bila prisiljena prihvatiti onakvu kakva jest. Situacija djelomično podsjeća na situaciju u Hrvatskoj i Sloveniji 1990.-1991. godine kad se JNA, zasnovana na jugoslavenstvu i socijalizmu, našla nasuprot republičkim vlastima izabranim na višestranačkim izborima i s pogledima suprotnim tadašnjoj federalnoj vojsci. Nepovjerenje i strah uskoro se rađaju i u civilnih i u vojnih vlasti. Kada su, prema mišljenju vojnog vrha, civili političari pretjerali u podrivanju temelja starog režima, vojska je "morala" intervenirati u sferu civilnih političara, sama ili povezana s nekom oporbenom političkom skupinom. Dok je JNA ušla u savez sa srpskim nacionalističkim skupinama, Turske oružane snage odlučile su se na savez s tada oporbenom NRS s kojom su je vezale ideološke i osobne veze (kontinuitet struktura iz starog režima u NRS). Ipak, vojska koja je, za razliku od vremena Atatürkova režima, sada u poziciji da dominira nad NRS, nastupa u vrijeme prevrata 1960. naoko samostalno ne želeći da bude optužena za intervenciju za račun jedne stranke. Godine 1960., tajni "Odbor nacionalnog jedinstva", zatvorivši čelnike DS-a, uvodi nakon beskrvnog puča jednogodišnju vojnu upravu s namjerom restauracije "kemalizma" i uklanjanja korumpirane vlade. Referendumom iz 1961. godine usvojen je novi ustav kojim je ozakonjena i vojna kontrola nad civilnim političarima uspostavom Vijeća nacionalne sigurnosti (*Milli Güvenlik Kurulu*) sastavljeno od civilnih političara i najviših vojnih zapovjednika; Vijeće je imalo velike ovlasti u kontroli rada političara. Nakon izvjesnog otpora unutar vojske,

ponovno je uspostavljena parlamentarna demokracija. U dva navrata, u razdoblju između 1961. i 1971. godine te ponovno između 1971. i 1980. godine, ostvaruje se želja vojnog vrha o premoći NRS jer je sve jača i Stranka pravde, stranka sljednica DS. Nakon nekoliko godina brzog izmjenjivanja kratkotrajnih vlada, rastuće ekonomske krize i eskalirajućeg političkog nasilja, vojni vrh, ponukan svojim ideološkim zasadama koje tursku vojsku određuju kao spasiteljicu države, izdao je 1971. *pronunciamiento*, uveo privremenu vladu tehokrata pod svojom kontrolom i proveo akcije zatvaranja ljevičarskih i desničarskih terorista.

Izbori su ubrzo ponovo dozvoljeni. Nakon nekoliko godina, koje su na unutarnjem planu bile relativno mirne (intervencija iz 1974. godine na Cipru privremeno ujedinjuje sve civilne političare i vojni vrh), kraj sedamdesetih godina donosi kaos uličnog političkog nasilja, brze izmjene koalicijskih vlada i još jednom obnovljenu ekonomsku krizu. Vojska je stoga, nakon još jednog beskrvnog puča, 1980. godine posljednji put preuzela vlast, pokušavši izmjeniti političku kartu Turske zabranom nekih stranaka i zabranom političkog djelovanja nekim političarima koji su smatrani odgovornim za destabilizaciju zemlje (porast terorizma, pojava vjerskih stranaka i secesionistički pokreti). Ustav iz 1982., koji je donesen za vrijeme vojne vlasti, predviđa "Turski obrambeni i sigurnosni koncept" kao projekciju budućih uloga vojske i civilnih organa vlasti u procesu međusobne kontrole i donošenju važnih odluka. Oružane snage Republike Turske ozakonjuju svoj, kako to kaže turski sociolog Hikmet Özdemir, "čudan" i utjecajan položaj u društvu temeljem iskustava iz intervencija u politici 1960. i 1971. godine. Prema ovome konceptu, sigurnosnu strategiju Republike Turske priprema Vrhovno zapovjedništvo oružanih snaga koje je potom predočava Vijeću nacionalne sigurnosti (VNS) u kojem se, pored turskog predsjednika i premijera, nalaze zapovjednik stožera, zapovjednici rodova vojske te ministri obrane, unutarnjih i vanjskih poslova. Vijeće onda odlučuje o primjeni takve strategije. Pitanje nacionalne sigurnosti kreirano je, naravno, prema naputcima kemalističke ideologije. Na udaru se, pored svakovrsnog terorizma, nalaze i pristalice komunizma, pokreta za emancipaciju Kurda i vjerski pokreti. Upravo je na inzistiranje vojnog vrha zabranjena (1997. godine) islamistička stranka Refah i nastavljen je vojni obračun s kurdskim pobunjenicima na jugoistoku zemlje. U prvom slučaju vojni vrh bio iritiran navodnim kritikama na račun Atatürka i mogućim narušavanjem sekularnosti ustrojstva države, dok se pobunjena Radnička stranka Kurdistana svojim programom stvaranja nezavisne kurdske države ogriješila o sve "norme" vrha: komunizam, narušavanje ideje prema kojoj su svi muslimanski stanovnici Turske isključivo Turci u etničkom smislu, kao i nepromjenjivost granica izbornih ratom za neovisnost do 1923. godine.

Posebno je zanimljivo primijetiti da je vojska prilikom svakog preuzimanja vlasti najavila privremenost svoje akcije. Nakon prevrata 1960. godine, dio časnika pod vodstvom Talata Aydemira tražio je stalnu vojnu upravu nad zemljom, no njihov utjecaj na vojni vrh bio je ubrzo marginaliziran. Vojska je 1961. i 1982. godine inicirala sastavljanje novih ustava koje su izradili posebni pravnički odbori, a zatim su ustavi potvrđivani na referendumima. Za vrijeme vojne uprave 1980.-1983. godine, baš kao i u prijašnjim akcijama, vojska se nije posvetila učvršćivanju svoje potpune vlasti, nego je imala plan povlačenja nakon što osigura sve potrebne uvjete za funkcioniranje države i s političke scene ukloni sve "neodgovorne političare". Vrhovnu vlast u tom

razdoblju imalo je VNS sastavljeno od vojnih zapovjednika, dok je vlada nestranačkih tehnokrata imala zadatak poslušnog provođenja politike vojske. Nakon što je uspostavila željeni ustav i zakone, ponovo je uspostavljena i parlamentarna demokracija. No vrijeme je pokazalo da vojni "zahvati" nisu uspjeli donijeti konačnu stabilnost turskoj političkoj sceni i prevlast "kemalista". Već krajem 80-ih, na političku scenu vratili su se svi važniji političari iz razdoblja prije 1980. godine.

Zaključak

I u devedesetim godinama ovog stoljeća, Družane snage Republike Turske ostaju pod stalnim utjecajem republikanske i sekularne ideologije oblikovane dvadesetih i tridesetih. Politička nastava koja se još uvijek održava u vojnim školama i izjave koje daju vojni zapovjednici o potrebi zaštite Atatürkova naslijeđa pokazatelji su da vojska ostaje imuna na potpunu profesionalizaciju (koja bi trebala uključiti i dezideologizaciju) i potpuno pokoravanje odlukama političara (često potpuno suprotnih ideologiji "kemalizama", npr. u vladama 90-ih sjede i vjerski konzervativci). Akcije izvedene 1960., 1971. i 1980. godine bile su, osim razlikama u političkim stavovima, izazvane i omogućene slabošću i nestabilnošću turske parlamentarne demokracije. Kao i u doba mladoturaka, u situacijama kada organi civilne vlasti nisu mogli funkcionirati, turska vojska se našla kao jedina stabilna organizacija i grupa u državi spremna da, slijedeći svoju ideologiju, bez značajnog otpora civilnih političara, privremeno preuzme vlast i stabilizira državu do novog uvođenja parlamentarizma.

LITERATURA

- Hale, William (1996.) *Türkiye 'de Ordu ve Siyaset*. Istanbul: Hil Yayin
 Matuz, Josef (1992.) *Osmansko Carstvo*. Zagreb: Školska knjiga
 Özdemir, Hikmet (1993.) *Rejim ve Asker*. Istanbul: Iz Yayincilik
 Uykucu, Ekrem (1994.) *Türkiye Cumhuriyeti tarihi ansiklopedisi*. Istanbul: Toker Yayinlari
 Zürchner, Erich (1993.) *Turkey - A Modern History*. London - New York: I.B. Tauris & Co. Limited Publishers

THE MILITARY AND THE POLITICS IN THE REPUBLIC OF TURKEY

Dino Mujadžević

Summary

In the early twentieth century, the time of disintegration of the Ottoman Empire, the modernization of the Osmanli Army put at the Army head of westernization movement and established it as the only support for the nation in the time of crisis. This was confirmed by the key role which officers had in the war for independence. The Atatürk's one party system of 1920s and

1930s completely subordinated to Army to itself and exposed it further to "kemalist" ideology. With the multi-party system established in 1946, the politicians independent of the official kemalism, (which remained the Army's ideology), came to power. The end of the primacy of kemalism and the unstable situation on the Turkish political scene enabled the military leadership to undertake three military interventions (1960, 1971 and 1980) in the political life and each time remove temporarily the civilian politician from the power.

Key words: Republic of Turkey, Ottoman Empire, kemalism, Young Turks, civil-military relations